

SCIENTIFIC PAPERS
UNIVERSITY OF LATVIA

VOLUME 799

Literature, Folklore, Arts

«LITERATURE and LAW»:
Culture and Literature of the Scandinavian Nations
in International and Interdisciplinary Perspective

Articles from the International Association for Scandinavian Studies (IASS)
29th conference in Riga and Daugavpils 2012

«LITTERATUR och LAG»:
Skandinavisk kultur och litteratur i ett internationellt
och tvärvetenskapligt perspektiv

Bidrag från International Association for Scandinavian Studies (IASS)
29:e konferens i Riga och Daugavpils 2012

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
RAKSTI

799. SĒJUMS

Literatūrzinātne, folkloristika, māksla

«LITERATŪRA un LIKUMS»:
Skandināvijas tautu kultūra un literatūra
starptautiskā un starpdisciplinārā skatījumā

Raksti no Starptautiskās Skandināvistikas studiju asociācijas (IASS)
29. zinātniskās konferences Rīgā un Daugavpilī 2012

‘Aequitas’ i Thorsten Jonssons novellsamling *Fly till vatten och morgen*

Objektivitātes princips Torštena Junsona novelu krājumā *Bēdz pie ūdens un rīta*

‘Aequitas’ in Thorsten Jonsson’s Short Story Collection *Flee to Water and Morning*

Krzysztof Bak

Uniwersytet Jagielloński, Kraków, Zakład Filologii Szwedzkiej
Stockholms universitet, Institutionen för litteraturvetenskap och idéhistoria
kr.bak@littvet.su.se

Artikeln utnyttjar interdisciplinära teorier utarbetade inom fältet ‘Rätt och litteratur’ (‘Law and Literature’) och belyser Thorsten Jonssons kriminalnovellsamling *Fly till vatten och morgen* (1941) utifrån begreppet billighet (*aequitas*, *equity*). Analysen visar att Jonssons skildringar av autentiska brottsfall i stor utsträckning följer billighetsprincipen: novellerna intar en hermeneutisk attityd till brotten, korrigeras den officiella, juridiska synen på förbrytelserna genom att ge inblickar i brottslingarnas psyke, kompletterar de individualisera och psykologisera förbrytarporträtten med att aktualisera det typiskt brottsliga och sätta det i relation till det allmänmänskliga, använder sin fördjupade bild av kriminalitet för en kritik av det rådande rättsystemet etc. Särskild uppmärksamhet ägnar uppsatsen åt de maktmekanismer som samlingens billighetsstrategier sätter i spel. Novellernas tolkningsprocedurer vilar på ett teologiskt-utilitaristiskt, binärt koncipierat naturbegrepp, som resulterar i förtryckande exkluderar och bland annat kriminalisera homoseksuella beteendemönster. Men paradoxalt nog vänder sig samlingens billighetsstrategier mot sina egna ordningsskapande premisser och åstadkommer subversiva betydelseförskjutningar. En särskilt stark omstörtande potential har novellernas komplexa narrativa strukturer, som å ena sidan är en produkt av billighetens underliggande binariteter, å andra sidan ger dessa normerande oppositioner en konnotativ ironisk dubbelhet.

Nyckelord: Thorsten Jonsson, Rätt och litteratur, billighet (*aequitas*), brottslighet, maktstruktur, heteronormativitet.

En av de äldsta och viktigaste principerna i de västerländska rättssystemen är det som på svenska benämns *billighet*. Hos Aristoteles betecknar billigheten (*epieikeia*) en sorts högre rätvisa, förstådd som ett korrektiv till den ofrånkomligt generella lagen (Brunschwig 1996: 115ff, Gauthier-Jolif 1970: 431ff). I romarnas juridiska system fungerade billigheten (*aequitas*) dels som bas för kritik av rätten, dels som riktlinje för utläggningen av lagens inre mening, dels slutligen som en samling allmänna livsnormer som rättskipningen med nödvändighet måste förhålla sig till

(Pringsheim 1961: 131ff, 154ff, 173ff, Mayer-Maly 1958: 158f, Schiemann 1996: 188f, Kipp 1894: 598ff). I modern rättspraxis är billigheten (eng *equity*, ty *Billigkeit*) alltidjämt ett centralt begrepp och uppfattas i regel som ett hänsynstagande till det enskilda fallets särart (Kaufmann 1971: 431ff, Jowitt-Walsh-Burke 1977: 712ff, Pringsheim 1961: 160, Worthington 2008: 408f).

Inom det expansiva interdisciplinära forskningsfältet law-and-literature, som undersöker det komplexa samspelet mellan rätt och litteratur, har billigheten blivit ett ofta anlitat operativt verktyg. Dess popularitet beror på att *aequitas* är ett av de juridiska begrepp som uppvisar mest uppenbara paralleller till litteraturen. Både billigheten och litteraturen är gränsfenomen, som glider mellan det abstrakta och det konkreta, det skrivna och det oskrivna, det naturliga och det konventionella. Både billigheten och litteraturen är beroende av hermeneutiken. Både billigheten och litteraturen har kopplingar till makten. Med utgångspunkt i den sortens korrespondenser beskriver Dieter Paul Polloczek litteraturen som en specialform av *aequitas* (Polloczek 1999: 1ff).

Jag vill här göra en liknande manöver och undersöka Thorsten Jonssons (1910–50) novellsamling *Fly till vatten och morgen* (1941) som ett litterärt *aequitas*-projekt. Boken innehåller nio noveller som alla behandlar kriminella ämnen. Novellerna baseras på två typer av källor. Dels bygger Jonsson, som han deklarerar i samlingens korta inledning, på ”verkliga kriminalfall” (Jonsson 1941: 5). Dels konsulterar han kriminalexpertis. För kriminalsociologisk kunskap anlitar han först och främst socialläkaren Gunnar Inghe, som hela samlingen för övrigt är tillägnad (Jonsson 1941:5, Enquist 1996: 7, 30 och passim). Inom kriminalpsykologin förlitar sig Jonsson framför allt på psykologen Andreas Bjerre och författaren Martin Koch (Enquist 1966: 68, 104, 226, Erixon 1994: 103f). Bjerre utvecklar i sina studier en interpretativ metodik, som på väsentliga punkter följer Wilhelm Diltheys modell för hur en människa ska förstås (Bjerre 1925: 16ff, Dilthey 1927: 205ff). På ett starkt hermeneutiskt fundament vilar också Kochs och Inghes kriminalframställningar (Jonsson 1941a: 36ff, Engblom 1954: 140ff, Inghe 1949: 4ff). Det som förenar Jonssons kriminalexperter är alltså att alla följer *aequitas*-principen och intar en tolkande attityd till de diskuterade brottsfallen.

Hur hanteras dessa billighetsorienterade källor i *Fly till vatten och morgen*? Samlingen har en tredelad komposition. Den inleds med novellen ”Vinterstycke”, som intar rättens perspektiv och skildrar hur en fjärdingsman hämtar en hembrännare som ska avtjäna ett fängelsestraff. Stommen i boken utgörs av sju noveller som ur förbrytarens synvinkel framställer olika typer av brott: bilstöld, mord, utpressning, mordbrand, förfalskning och incest. Samlingen avslutas med titelnovellen, som behåller förövarens perspektiv men förflyttar handlingen till ett allmänt, närmast allegoriskt plan. Kompositionen låter sig på olika sätt återföras på billighetsprincipen. Som rättshistorikern Fritz Pringsheim visat har *aequitas* som en av sina viktigaste uppgifter haft att påvisa lagens ofullkomlighet i mötet med den förändrliga verkligheten och styra det forensiska förbättringsarbetet (Pringsheim 1961: 160ff, 224ff). De tre kriminalexperterna Bjerre, Koch och Inghe formulerar en motsvarande kritik mot den rådande rättsordningen (Sundström 1961: 118ff, 239ff, Inghwe 1938: 166ff, 177f). I *Bidrag till tjufnadsbrottens psykologi* förebrår Bjerre det europeiska straffsystemet för att det är ”matt, famlande, kraflöst, utan fasthet och styrka”

och genom sin bristande konsekvens snarare förvärrar än botar brottslingarnas defekter, som det varken förstår eller kan handskas med på ett korrekt sätt (Bjerre 1907: 48). Inledningsnovellen i Jonssons samling konkretiseras denna kritik. För fjärdingsmannen förblir hembrännaren en ständig gåta – inte ens hans identitet låter sig entydigt fastställas. Rättsrepresentantens okunniga och oprofessionella beteende förvärrar förbrytarens negativa egenskaper och leder till onödigt våld.

Ett villkor för att billigheten ska kunna realisera sitt korrigerande syfte är enligt Aristoteles en fördjupad insikt om individens karaktär (Aristoteles 1982: 158ff, Polloczek 1999: 5, Brunschwig 1996: 147). En liknande kausal koppling mellan ökad kunskap om brottslingens psykologi och möjligheten att förbättra rättssystemet gör Jonssons kriminalexperter, i synnerhet Bjerre (Bjerre 1907: 3ff, 46ff, Bjerre 1925: 3ff). *Fly till vatten och morgon* skriver in sig i samma schema. Efter det rättskritiska inledningsstycket följer sju noveller som sätter brottslingarnas inre i centrum.

Aristoteles menar att billigheten särskilt effektivt korrigrar lagen då den kompletterar det partiella med det hela, det individuella med det typiska (Aristoteles 1982a: 314ff, Aristoteles 1982: 138ff, 166, Brunschwig 1996: 117ff, 140f, 143ff, 148, Gauthier-Jolif 1970: 431ff). I sin kriminalpsykologiska forskning följer Bjerre en liknande linje. Han förhåller sig selektivt till det samlade psykologiska materialet, gallrar bort alla "ytliga faktorer" och tränger fram till fångarnas "centrala defekter" för att rekonstruera brottslingarnas "innersta väsen" (Bjerre 1925: 19, 36, 168, jfr Engblom 1954: 161f). Resultatet av hans tolkningsarbete är dels en taxonomi över de vanligaste förbrytartyperna, dels en skiss över det arketypiska förbrytarpsyket (Bjerre 1907: 13ff, Bjerre: 1925: 5ff, 10ff, 13, 55 och passim). Jonssons novellsamling lägger sig påfallande nära Bjerres koncept. De flesta förbrytare i novellsamlingen låter sig inordnas i någon eller några av Bjerres klasser: självbedrägerimördare, ångestmördare, skenlivsmördare, tillfällighetstjuv, alkoholisttjuv etc.

Bakom dessa typiserade porträtt framskyntas bilden av brottslingens modellpsyke. Den 20 december 1934 rapporterar *Umebladet*, den tidning där Jonsson åren 1933–35 arbetar som journalist med ansvar för polisbevakning (Erixon 1994: 23ff, 110, Enquist 1966: 26ff), om en viss advokat Cronholm som "under hot om anmälan för falsockdeklaration sökt tilltvinga sig 7.000 kr. av två äldre damer och av en gärdskarl, som skött de båda damernas lantbruk" ("Skåneadvokat" 1934, jfr Enquist 1966: 92f, Erixon 1994: 113). Notisen är hållen i telegrafisk stil och meddelar inget om advokatens psykiska liv. I novellen "Herrens kvarnar mala långsamt" (Jonsson 1941: 67ff) underkastar Jonsson det journalistiska materialet en amplifikativ bearbetning som med narrativa medel reproducerar Bjerres metodik. Brottslingen observeras på nära håll. I stället för att avtvinga utpressaren en regelrätt bekännselse dokumenterar texten ytter symptom och yttranden, som fixerar det utpressaren tycker är självtalat. Målet är inte att frilägga advokatens personlighet som sådan utan brottets psykologiska mekanismer. I den misslyckade utpressarens inre identifierar novellen de flesta egenskaper som återfinns hos Bjerres typiska förbrytare: egoism, psykisk svaghet, självbedrägeri, oförmåga till medlidande, infantilitet, njutningslystnad, isolering, trångsynthet, bristande verklighetssinne. I sin helhet formar sig "Herrens kvarnar mala långsamt" – precis som de övriga sex noveller som bildar samlingens huvuddel – till en sorts parabel över brottslingens psykologiska logik.

Bland de oskrivna lagar som kan komplettera och korrigera den juridiska rättvisan nämner Aristoteles det allmänmänskliga och dess inneboende svagheter (Aristoteles 1982: 146ff, Brunschwig 1996: 141ff, 148ff, Gauthier-Jolif 1970: 432f). Billigheten hänvisar, skriver han, inte till människan så som hon är nu utan så som hon "har varit, alltid eller generellt" (Aristoteles 1982: 146). Titelnovellen i Jonssons samling väljer samma *aequitas*-alternativ. Bjerre och Koch är övertygade om att brottslingens enskilda egenskaper potentiellt finns i alla individers psyke (Bjerre 1907: 9ff, Bjerre 1925: 11ff, Engblom 1954: 152ff, Sundström 1961: 243ff, 247). I artikeln "Världskriget och egoismen" gör Jonsson brottslingarnas "hejdlösa egoism" till en allmänmänsklig egenskap – släktets totala "massegoism" – som han betraktar som den avgörande psykologiska drivkraften bakom kriget (Jonsson 1940: 97, 102, Erixon 1994: 121, Enquist 1966: 25). Samlingens sista novell, som byter ut namngivna brottslingar mot en anonym rymling och låter honom dricka blod från en slakt, genomför samma sorts universalisering av brottsproblematiken och gör alla männskor medansvariga för det pågående krigets blodiga slaktande.

Forskare inom fältet Rätt och litteratur observerar gärna att billigheten utläggningsprocedurer inte är några politiskt neutrala handlingar. De innebär maktrelaterade ställningstaganden som genererar förtryckande exkluderande (Aristodemou 2000: 1ff, Myrsiades 1999: 1ff, Polloczek 1999: 2ff, Ward 1995: 119ff och passim, Linneberg 2010: 57ff, Dahlberg 2003: 3ff, jfr även Pringsheim 1961: 60f, 152f, 224ff). För att kunna avgöra om Jonsson och hans kriminalpsykologiska inspiratörer skapar liknande marginaliseringar krävs en närmare granskning av deras hermeneutiska grundpremisser. Enligt Aristoteles har billigheten tolkningsnormer till uppgift att skapa en försonligare attityd till mänskliga svagheter och utverka en frikänrande dom (Aristoteles 1982: 146, Brunschwig 1996: 125, 142ff, 150, Gauthier-Jolif 1970: 431ff). Koch och Bjerre representerar en mer rigorös position. Med sina kriminalpsykologiska framställningar vill de inte bidra till en "överseende" hållning till brott utan i stället uttrycka en "djup moralisk fasa" inför den kriminella gärningen och ge en grundligare kunskap om alla "i alla tider starkast fördömda handlingar" (Bjerre 1925: 14ff, 62, jfr Sundström 1961: 243ff, 249ff). Denna strängt uppfattade *aequitas* (Pringsheim 1961: 131ff, 154ff, 224ff, Kipp 1894: 599ff) har sin förutsättning i en långt driven rättslig och etisk dualism. Även om Bjerre upptäcker brottsliga drag hos alla individer, framhåller han den "oerhörda skillnaden" mellan ett brottsligt och ett icke-brottsligt psyke (Bjerre 1925: 14, jfr Enquist 1966: 55). I uppsatsen "Dostojevskij som kriminalpsykolog" ställer han Raskolnikov mot de kriminella i *Döda Huset* (Bjerre 1921: 3ff, Engblom 1954: 150ff, Sundström 1961: 250). Fångarna i *Döda Huset* uppfattar han som reella brottslingar, eftersom de saknar elementär etisk kompetens. I Raskolnikov däremot ser han en uppdiptad figur som begär ett rent symboliskt brott, eftersom han fylls av "bottensunda", till samvetskval kapabla "hederlighetsinstinkter", som inte hade kunnat resultera i något verkligt mord (Bjerre 1921: 4).

En motsvarande binaritet råder i *Fly till vatten och morgon* (jfr Jonsson 1941a: 39). Novellernas huvudfigurer utrustas med ett utpräglat brottsligt inre. Bara en enda gång återför Jonsson brott på icke-brottsliga psyken. Samlingens näst sista novell, "Gård i utkanten", har ett motto från *Onda andar*, ett fragment ur munken Tichons resonemang om besmittade och obesmittade själar (Jonsson

1941: 189, Dostojevskij 1922: 49, jfr Jonsson 1951: 130). Novellen ställer två obesmittade individer i fokus och låter dem begå ett incestbrott (Enquist 1966: 96ff, Bredsdorff 1991: 42ff, 55ff). Deras icke-brottliga karaktär visar sig inte minst genom att de – precis som Tichons rena själar – känner moralisk fasa inför brottet. Skambolbsbrottligheten diskuteras av både Bjerre och Inghe. I deras empiriska material är incestbrottlingarnas psyke besmittat av olika slags brottliga defekter (Bjerre 1925: 158ff, Kinberg-Ingne-Riemer 1943: 75ff och passim, Inghe 1938: 173). Jonssons obesmittade incestpar är av allt att döma en litterär artefakt av samma slag som Dostojevskijns Raskolnikov i Bjerres tolkning.

Bjerres och Jonssons binaritet manifesterar sig särskilt starkt genom att båda är fascinerade av övergångar mellan de två motställda polerna. Bjerre återkommer flera gånger till tanken att brottslingens första överträdelse upphäver de moraliska spårar som mänskligheten genom sin långa historia byggt upp i varje individs inre, så att det blir omöjligt för en enskild människa att under sitt korta liv bygga upp dem igen (Bjerre 1907: 36ff, Bjerre 1925: 63, 72f, 208ff, Engblom 1954: 154f). I *Fly till vatten och morgen* studeras det första brotts anatom i novellen "Still afton" (Jonsson 1941: 127ff). Texten antyder att den begångna förfalskningen lämnar oåterkalleliga spår i huvudfigurens psyke och "snart" (Jonsson 1941: 151) kommer att åtföljas av andra kriminella handlingar. Mycket mer problematisk är för Bjerre och Jonsson övergången från brottsligt till icke-brottligt. Övertygad om de kriminella defekternas permanens ser Bjerre skeptiskt på mänskans möjligheter att bättرا sig (Bjerre 1907: 37, Bjerre 1925: 140ff). I den mån han tematiserar moralisk "pånyttfödelse", går han över från det konkreta till det allmänna, hypotetiska planet (Bjerre 1925: 141). Samma modusväxling framtränger bättringsproblematiken i *Fly till vatten och morgen*. Den allegoriska titelnovellen avslutas med en bild som kan tolkas som rymlingens rituella reningsbad i havet (Jonsson 1941: 236f). Pånyttfödelsen blir en uppdiktad "symbol" (Bjerre 1921: 4, Jonsson 1941a: 40) analog med den brottslige Raskolnikovs samvetskval.

Bjerres strikta binaritet har sin grund i ett metafysiskt naturbegrepp. I *Nikomachiska etiken* förankrar Aristoteles billigheten i den kosmiska naturordningen (Aristoteles 1982a: 314ff, Brunschwig 118ff, 140ff, Gauthier-Jolif 1970: 432f, Mayer-Maly 1958: 158, Kipp 1894: 599). Bjerre följer ett likartat spår och beskriver brottslingen som en "kriminell natur" (Bjerre 1921: 3, jfr Dostojevskij 1913: 73, 89, Bjerre 1921: 13, Bjerre 1925: 90, 96, 99, 104, 115 och passim, Engblom 1954: 151). I hans förståelse av naturbegreppet är två moment särskilt markanta. För det första ger han naturen en närmast teologisk betydelse och jämför det brottsliga psyket med en "dödssynd" (Bjerre 1925: 86, 128, jfr Sundström 1961: 264ff, Jonsson 1940: 102, Jonsson 1941a: 42). Det religiösa bildspråket är minst lika framträdande i Jonssons noveller (Landen 1961: 60). Hans framställning av det första brottet påminner såväl om det bibliska syndafallet som om Kierkegaards språng. För det andra förstår Bjerre naturbegreppet i utilitaristiska termer och beskriver det kriminella psyket genom en kontrastering mot det som är "genomsnitts- eller normalt mänskligt" (Bjerre 1907: 12). Hur mycket än Jonssons noveller väcker frågan om kollektivets medbrottlighet, framställer även han förbrytaren som en outsiderindivid som förvränger normala mänskliga egenskaper.

Enligt Polloczek är en *aequitas* byggd på denna sorts blandning av metafysik och utilitarism särskilt benägen att skapa maktbaserade marginaliseringar (Polloczek 1999: 11, 72ff). Det normalitetsbegrepp Jonsson och hans kriminalexperter arbetar med får likartade effekter. Koch exempelvis hävdar att den brottsgenererande njutningslystnaden kan manifestera sig genom homosexualitet, som han i förordet till *Guds vackra värld* kallar "en närmast intill det kriminella liggande gränsföreteelse" (Koch 1916: 8). Typiska brottsliga drag – absolut egoism, oförmåga till medkänsla, verklighetsflykt – tillskrivs den homosexuelle även hos Bjerre (Bjerre 1925: 32ff, 74f, 77, Bjerre 1907: 42, Sundström 1961: 249f, Engblom 1954: 159f). Denna syn på homosexualitet tillämpar Jonsson i novellen "Mälaren runt" (Jonsson 1941: 33ff, jfr även Jonsson 1940: 101, Jonsson 1950: 7ff, Jonsson 1951: 76, 113ff, Söderhjelm-McKnight 1978: 171f). Som flera forskare (Enquist 1966: 71, 137ff, Erixon 1994: 118ff) observerat har den en direkt litterär förlaga i Hjalmar Söderbergs novell "Blom" (Söderberg 1978: 123ff). Det intertextuella ramverket fyller Jonsson ut med kriminalpsykologiskt material hämtat från Bjerre och Koch. Dels förser han sin Blom med brottsliga egenskaper som närmast motsvarar alkoholisttjuvens profil i Bjerres taxonomi (Bjerre 1907: 20ff). Dels förankras dessa kriminella defekter – egoism, njutningslystnad, fåfänga, självbedrägeri, planlöshet, viljelöshet etc – i huvudgestaltens homosexualitet. Hos både Söderberg och Jonsson drabbas Blom av motgångar på grund av sin sexualitet. Men medan Söderbergs text är långt ifrån att kriminalisera det heterosexuella begäret, sammanflätar "Mälaren runt" det brottsliga och det homosexuella till ett psykologiskt konglomerat som befästs av rättsystemet. Enligt den dåvarande svenska strafflagen kap 18 § 10 ska den som "med annan person" övar "otukt, som emot naturen är" vara "dömd till straffarbete i högst två år" ("Straff-Lag" 1874: 472, Rydström 2007: 185, Norrhem-Rydström-Winkvist 2008: 106ff, Rydström 2001: 278ff). Novellsamlingens binära *aequitas* visar sig vila på heteronormativ grund.

Som många studier inom law-and-literature visar kan det juridiska systemets exkluderande mekanismer lätt vända sig mot sina egna ordningsskapande principer och åstadkomma subversiva betydelseförskjutningar (Polloczek 1999: 2ff, Aristodemou 2000: 1ff, 81ff, 105ff, Myrsiades 1999: 7ff, Ward 1995: 59ff, 119ff, Weisberg 1984: 64ff, Forstorp 2003: 20ff). I *Fly till vatten och morgen* är det inte minst den kriminalpsykologiska metodiken som får subversiva bieffekter. Å ena sidan följer narrationen – i enlighet med Bjerres koncept (Bjerre 1925: 16ff, 22, 92, Engblom 1954: 161f) – så nära som möjligt brottslingarnas föreställningsvärld och privilegierar fokalisering. Å andra sidan fylls denna föreställningsvärld – även det i anslutning till Bjerre (Bjerre 1925: 8ff, 21ff) – med självbedrägerier. De båda tendenserna resulterar i att berättandet i regel knyts till en opålitlig berättare. I essän "Den objektiva berättarmetoden" argumenterar Jonsson för att en berättarteknik byggd på författarens narrativa frånyaro delvis spelat ut sin roll (Jonsson 1951: 37ff). I *Fly till vatten och eld* är novellernas opålitliga berättare kapabla att förmedla sanningen om det brottsliga psyket endast om de kontinuerligt suffleras av en närvarande och aktiv författarininstans. Den implicita författaren tolkar visserligen inte själv skeendet åt sin implicita läsare men lägger ut ett helt system av vägvisare som styr ifyllandet av textens semantiska luckor (jfr Iser 1972: 168ff). *Aequitas* knyts till receptionsplanet och till de olika strukturelement som reglerar läsarens tolkning

av novellerna. Eftersom författaren anlitar opälitliga berättare är en stor del av dessa hermeneutiska pekpinnar klassiska ironimarkörer: överdrifter, inkonsistenser, absurdas omdömen, stilbrott etc. Även andra grepp sätts i spel för att leda läsaren till den intenderade betydelsen: motto, icke-fokalisering, kursivering, symbol, intertextuell allusion etc.

Men ironin är som bekant svår att kontrollera (Booth 1974: 233ff). Enligt Polloczek kan ironin lätt vända sig mot den *aequitas* den var tänkt att tjäna och i stället skapa en subversiv diskurs som ger stöd åt exkluderade positioner (Polloczek 1999: 40, 214f). I *Fly till vatten och morgen* drabbar ironins dubbelhet först och främst billighetsprincipens underliggande binariteter. Novellen "Herrens kvarnar mala långsamt" konstrueras kring en opposition mellan rättrådiga och icke rättrådiga jurister, men den ironiska framställningen av hur utpressaren utnyttjar juridiken riktar sig i sista hand mot lagen själv och avslöjar dess korrumperbarhet. I "Gård i utkanten" framställs de incestuösa syskonen som obesmittade inte därför att de gör något oskyldigt utan – tvärtom – därför att de inser sin fasansfulla skuld. Även om den dåtida lagen straffade blodskam mellan syskon med "straffarbete från och med två till och med sex år" ("Straff-Lag" 1874: 472, Kinberg-Inghé-Riemer 1943: 35ff), är den implicita författaren inte beredd att åberopa Aristoteles mildrande billighet och visa att lagen är orimlig. Samtidigt undergräver novellens ironidrivna narration budskapets rättsliga fundament och ifrågasätter den gällande lagen. I modern teori från Freud via Lévi-Strauss till Butler framstår incestförbjudet som den första garanten för kulturens, språkets och lagens logocentriska binariteter (Aristodemou 2000: 45, Rubin 1975: 169ff, 185ff, Butler 1995: 165ff, Wittig 1992: 21ff). Jonssons novell "Gård i utkanten" underminerar denna civilisatoriska grund och ger röst åt det tabuiserade för att skapa en annan, humanare *aequitas*.

LITTERATUR

- Aristodemou, Maria, *Law and Literature. Journeys from Her to Eternity*, Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Aristoteles, *The "Art" of Rhetoric*, övers John Henry Freese, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1982.
- . *The Nicomachean Ethics*, övers Harris Rackham, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1982a.
- Bjerre, Andreas, *Kriminalpsykologiska studier. I. Bidrag till tjufnadsbrottens psykologi*. Stockholm: Norstedt, 1907.
- . "Dostoevskij som kriminalpsykolog". *Forum. Tidskrift för politik, litteratur och allmänna frågor* 7, 1921, 1–15.
- . *Bidrag till mordets psykologi. Kriminalpsykologiska studier*. Stockholm: Norstedt, 1925.
- Booth, Wayne C, *A Rhetoric of Irony*. Chicago: University of Chicago Press, 1974.
- Bredsdorff, Thomas, *De svarta hålen. Om tillkomsten av ett språk i P O Enquists författarskap*, övers Jan Stolpe, Stockholm: Norstedt, 1991.
- Brunschwig, Jacques, "Rule and Exception. On the Aristotelian Theory of Equity", i: *Rationality in Greek Thought*, red Michael Frede & Gisela Striker, Oxford: Clarendon Press, 1996, 115–155.

- Butler, Judith "Melancholy Gender / Refused Identification", *Psychoanalytic Dialogues. A Journal of Relational Perspectives*, 5: 2, 1995, 165–194.
- Dahlberg, Leif, "Rätt och litteratur. Introduktion", *Tidskrift för Litteraturvetenskap*, 32: 3, 2003, 3–15.
- Dilthey, Wilhelm, *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, Leipzig: B G Teubner, 1927.
- Dostojevskij, Fjodor, *Döda Huset*, övers Ellen Rydelius, Stockholm: Björck & Börjesson, 1913.
- . *Tillägg till Onda andar II*, övers Anton Karlgren, Stockholm: Norstedt, 1922.
- Engblom, Jerker, "Martin Koch, Andreas Bjerre och förbrytarpsykologin i Guds vackra värld", *Samlaren*, 35, 1954, 133–168.
- Enquist, Per Olov, "Studier i Thorsten Jonssons kriminalnoveller", Uppsala, opublicerad lic. avh., Uppsala universitetsbibliotek, okat. 603c littv. inst. Cic. –avh., 1966.
- Erixon, Per-Olof, *Ett spann över svarta ingentinget. Linjer i Thorsten Jonssons författarskap*, Stockholm: Carlsson, 1994.
- Forstorp, Per-Anders, "Det juridiska fältet. Critical Legal Studies, Foucault och Bourdieu", *Tidskrift för Litteraturvetenskap*, 32: 3, 2003, 16–32.
- Gauthier, René Antoine & Jean Yves Jolif, "Commentaire", i: Aristoteles. *L'Éthique à Nicomaque. Introduction, traduction et commentaire*, red René Antoine Gauthier & Jean Yves Jolif, 2:a uppl, II: 1, Louvain: Publications Universitaires, 1970.
- Inghe, Gunnar, "Rättspsykiatrisk praxis", i: *Festskrift tillägnad Olof Kinberg på 65-årsdagen 23.9.1938 av vänner och lärjungar*, Stockholm, 1938, 166–178.
- . *Socialpsykologiska synpunkter på löstdrivare och prostituerade*, Stockholm, 1949.
- Iser, Wolfgang, *Der implizite Leser. Kommunikationsformen des Romans von Bunyan bis Beckett*, München: Wilhelm Fink, 1972.
- Jonsson, Thorsten, "Världskriget och egoismen", *Tiden*, 1940: 2, 94–103.
- . *Fly till vatten och morgen*, Stockholm: Bonnier, 1941.
- . *Martin Koch*, Stockholm: Bonnier, 1941a.
- . *Dimman från havet*, Stockholm: Bonnier, 1950.
- . *Synpunkter*, Stockholm: Bonnier, 1951.
- Jowitt, William Allen, Clifford Walsh & John Burke, "Equity", i: förf:s *Jowitt's Dictionary of English Law*, 2:a uppl, I, London: Sweet & Maxwell Limited, 1977, 712–714.
- Kaufmann, Ekkehard, "Billigkeit", i: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, red Adalbert Erler & Ekkehard Kaufmann, I, Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1971, 431–437.
- Kinberg, Olof, Gunnar Inghe & Svend Riener, *Incestproblemet i Sverige*, Stockholm: Natur och Kultur, 1943.
- Kipp, Theodor, "Aequitas", i: *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung*, red Georg Wissowa, I, Stuttgart: Metzler, 1894, 598–604.
- Koch, Martin, *Guds vackra värld. En historia om rätt och orätt*, I, Stockholm: Bonnier, 1916.
- Landén, Leif, "Om Thorsten Jonssons författarskap", *Svensk Litteraturtidsskrift* 24, 1961, 57–66.
- Linneberg, Arild, "Killing an Arab = ? On Judgments as Literature and Literature as Judgment. Albert Camus' Novel *L'étranger*", i: *Law and Literature. Interdisciplinary Methods of Reading*, red Karen-Margrethe Simonsen & Ditlev Tamm, Köpenhamn: DJØF Publishing, 2010, 57–65.

- Mayer-Maly, Theo, "Vom Rechtsbegriff der Römer", *Österreichische Zeitschrift für Öffentliches Recht*, 9, 1958–59, 151–173.
- Myrsiades, Linda, "Un-Disciplining Literature. Literature, Law, and Culture. Introduction", i: *Un-Disciplining Literature. Literature, Law, and Culture*, red Kostas Myrsiades & Linda Myrsiades, New York: Peter Lang, 1999, 1–12.
- Norrhem, Svante, Jens Rydström & Hanna Winkvist, *Undantagsmänniskor. En svensk HBT-historia*, Stockholm: Norstedt, 2008.
- Polloczek, Dieter Paul, *Literature and Legal Discourse. Equity and Ethics from Sterne to Conrad*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Pringsheim, Fritz, "Aequitas und bona fides", i: förf:s *Gesammelte Abhandlungen*, I, Heidelberg: Carl Winter, 1961, 154–172.
- . "Bonum et aequum", i: förf:s *Gesammelte Abhandlungen*, I, Heidelberg: Carl Winter, 1961, 173–223.
 - . "Höhe und Ende der römischen Jurisprudenz", i: förf:s *Gesammelte Abhandlungen*, I, Heidelberg: Carl Winter, 1961, 53–62.
 - . "Jus aequum und jus strictum", i: förf:s *Gesammelte Abhandlungen*, I, Heidelberg: Carl Winter, 1961, 131–153.
 - . Römische aequitas der christlichen Kaiser", förf:s *Gesammelte Abhandlungen*, I, Heidelberg: Carl Winter, 1961, 225–246.
- Rubin, Gayle, "The Traffic in Women. Notes on the 'Political Economy' of Sex", i: *Toward an Anthropology of Women*, red Rayna R Reiter, New York: Monthly Review Press, 1975, 157–210.
- Rydström, Jens, *Sinners and Citizens. Bestiality and Homosexuality in Sweden 1880–1950*, Stockholm: Stockholms universitet, 2001.
- . "Sweden 1864–1978. Beasts and Beauties", i: *Criminally Queer. Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia, 1842–1999*, red Jens Rydström & Kati Mustola, Amsterdam: Aksant 2007, s 183–214.
- Schiemann, Gottfried, "Aequitas", i: *Der neue Pauly. Enzyklopädie der Antike*, red. Hubert Cancik & Helmuth Schneider, I, Stuttgart: Metzler, 1996, 188–189.
- "Skåneadvokat åtalad för utpressning", *Umebladet*, 20.12.1934.
- "Straff-Lag, Gifwen Stockholms Slott den 16 februari 1864", i: *Fortsättning till Ny Lag-Samling. Nionde Häfte. Upptagande, enligt förrut följd plan, de Förfatningar som utkommit under tiden från 1859 års början intill 1872 års slut*, red Carl E Backman, Stockholm: F & G Beijer, 1874. 436–538.
- Sundström, Erik, *Radikalism och religiositet. En studie av tidsattityd och idébakgrund i Martin Kochs diktning*, Stockholm: Gummesson, 1961.
- Söderberg, Hjalmar, *Samtids noveller*, Stockholm: Liber, 1978.
- Söderhjelm-McKnight, Christina, *America in the Works of Thorsten Jonsson*, Berkeley: University of California, 1978.
- Ward, Ian, *Law and Literature. Possibilities and Perspectives*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Weisberg, Richard H, *The Failure of the Word. The Protagonist as Lawyer in Modern Fiction*, New Haven: Yale University Press, 1984.
- Wittig, Monique, "The Straight Mind", i: förf:s *The Straight Mind and Other Essays*, Boston: Beacon Press, 1992, 21–32.

Worthington, Sara, "Equity as a system of law", i: *The New Oxford Companion to Law*, red Peter Cane & Joanne Conaghan, Oxford: Oxford University Press, 2008, 408–409.

Kopsavilkums

Rakstā izmantotas starpdisciplinārās teorijas, kuras izstrādātas tiesību un literatūras saskarsmes jomā ('Likums un literatūra'). Toršteņa Junsona (Thorsten Jonsson) kriminālnovelu krājums "Bēdz pie ūdens un rīta" ('Fly till vatten och morgen, 1941) tiek iztirzāts, aplūkojot objektivitātes principu (aequitas). Analīze liecina, ka Junsona darbos autentiskas kriminālīletas lielā mērā tiek attēlotas, ievērojot objektivitātes principu: novelēs lietota hermeneitiskā pieejā noziegumiem, tiek koriģēta oficiālā, juridiskā izpratne par noziegumiem, sniedzot ieskatu noziedznieku psihē, individualizēti un psihologizēti likumpārkāpēju portreti tiek piedāvāti, sasaistot tos ar tipiski noziedzīgā aktualizēšanu. tādējādi vēstot par vispārcilvēciskiem aspektiem. Padziļināts priekšstats par noziedzību sniegs kopsakarā ar spēkā esošās tiesiskās sistēmas kritiku, utt. Sevišķa uzmanība rakstā veltīta tiem varas mehānismiem, kurus krājuma objektivitātes stratēģija īpaši izcel. Novelu interpretācijas procedūra balstīta uz teoloģiski izmantotu, bīnāri iecerētu dabas jēdzienu, kā rezultātā veidojas represijām pakļauti izņēmumi, cita starpā kriminalizējot arī homoseksuālas uzvedības modeļus. Taču paradoksālā kārtā krājuma objektivitātes stratēģija pavēršas pret savām secību veidojošām premisām un izraisa subversīvas nozīmes pārmaiņas. Īpaši specīgs pavērsiena potenciāls ir noveļu saistītajām narratīvajām struktūrām, kuras, no vienas pusēs, ir objektivitātei pakļauto binaritātu rezultāts, bet, no otras pusēs, – šīs normatīvās opozīcijas papildus veido to ironiski divējādo raksturu.

Atslēgvārdi: Toršteņs Junsons (Thorsten Jonsson), Likums un literatūra, objektivitātes princips (aequitas), noziedzība, varas struktūra, heteronormatīvā būtība.

Summary

The paper is based on theories elaborated within the interdisciplinary field 'Law and Literature' and interprets Thorsten Jonsson's short story collection "Flee to water and morning" ('Fly till vatten och morgen, 1941) in terms of equity. The paper demonstrates that Jonsson's method of arranging his criminal material – mostly real criminal cases, reported in newspaper articles and investigation records – to a large extent corresponds to the principle of equity: the short stories take up an hermeneutic attitude toward the presented criminal cases, correct official legal representation of the crimes by referring to the inner life of the criminals, supplement the individualized and psychologized portraits of criminals by traits borrowed from the image of the paradigmatic criminal and relate them to general human weaknesses, use these complex reflections on criminality to criticize the judicial and penal apparatus etc. The paper gives special attention to power structures established by the collection's equity strategies. It is argued that the interpretative practices of the short stories rest on the binary, theological-utilitarian notion of nature, which implies repressive marginalizations and results in, among other things, the criminalization of homosexual behavior. But paradoxically, the collection's equity hermeneutics revolts against its own hegemonic regulations and produces a number of counterhegemonic semantic displacements. Particularly subversive are the short stories' narrative structures, which one the hand are a product of the collection's binaries, on the other hand load these equity norms with connotative ironic ambiguity.

Keywords: Thorsten Jonsson, Law and literature, equity, criminality, power structure, heteronormativity.